

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ НОТАРІУСА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Анжела Володимирівна МЕДИНСЬКА,

приватний нотаріус, м. Тернопіль

Розглядаючи нотаріальний процес та його наслідки, слід зауважити, що у більшості випадків виконання нотаріальної процедури не призводить до подальшого оскарження або подання позовів проти нотаріусів. Тому можна з впевненістю стверджувати, що нотаріат виконує покладену на нього функцію.

Проте деякі судові рішення свідчать про те, що в діяльності нотаріусів, як і інших органів, існують проблеми.

Почнемо з судової підсудності. З юридичної практики можна зробити висновок, що нотаріусів часто викликають до суду та допитують як свідків. Зрозуміло, що такі виклики відволікають їх від прямої діяльності. У цьому випадку нотаріусам необхідно чітко встановити норми своєї годинної оплати та висловлювати претензії щодо компенсації втраченого часу на підставі статті 74 ГПК. Такий розрахунок виконати досить просто: загальний щорічний дохід розділити на кількість робочих годин за рік. Головне, що його можна підтвердити документально, наприклад, витягом з податкової адміністрації [1].

Положення частини 9 статті 9 проекту Закону «Про нотаріат» про те, що нотаріус та особи, зазначені в частині 2 цієї статті, не можуть давати свідчення щодо інформації, яка є предметом нотаріальної таємниці, не вирішить проблему і, на мою думку, не буде прийнято Верховною Радою. Це можна обґрунтувати тим, що нотаріальна таємниця не є підставою для відмови нотаріусом суду чи слідчим органам у наданні документів, крім заповітів до смерті спадкоємця. Якщо ж суд або слідчі органи зможуть ознайомитися з документами, то нотаріальної таємниці вже не буде.

Ще одне питання, що суди часто необґрунтовано викликають нотаріусів як свідків, коли розглядається питання про правомірність їх дій. Наприклад, у моїй практиці був випадок, коли розглядалася питання про недійсність завіреного приватним нотаріусом заповіту на підставі того, що особа перебувала в стані, передбаченому статтею 55 ГК, тобто не могла розуміти значення своїх дій та керувати ними через тривале вживання препаратів, що містять морфін. У цьому випадку нотаріус був викликаний як свідок [2].

Закон України не містить чітких критеріїв визначення нотаріусом такого стану громадянина. У пункті 31 Інструкції про порядок здійснення нотаріальних дій нотаріусами України існує норма, згідно з якою «при наявності підстав вважати, що хтось із учасників угоди внаслідок душевного захворювання або слабоумства не може розуміти значення своїх дій або керувати ними, нотаріус відкладає засвідчення договору та з'ясовує, чи існує рішення суду про визнання особи недієздатною або обмеженою властивості».

Але нотаріус може перевірити це лише при наявності такого рішення суду. У статті 55 ГК передбачений випадок, коли особа, хоча і є здатною до дій, у момент укладення угоди та її засвідчення не могла розуміти значення своїх дій. Якими ж мають бути дії нотаріуса в цьому випадку, якщо Закон про це мовчить? Нам не відомі випадки, коли положення пункту 31 Інструкції було повністю реалізовано [3].

Навіть у випадку звернення громадянина до нотаріуса у нетверезому стані та наркотичному сп'янінні, малоімовірно, що хтось з практикуючих нотаріусів буде проводити таку перевірку, якщо це питання не вирішене на законодавчому рівні. Таке визначення нагадує розповсюдження відомостей, що порочать честь та гідність громадянина, і може призвести до позову, в якому відповідачем буде нотаріус, що відступив від виконання своїх функцій та втрутився в особисте життя клієнта. Знайти рішення суду про визнання особи недієздатною, якщо він раніше проживав у Росії або його місцезнаходження невідоме, для нотаріуса практично неможливо. Це ще раз підтверджує необхідність створення реєстру осіб, які судом визнані недієздатними або обмежено здатними, та встановлення міжнародних зв'язків для вирішення цього питання.

На наш погляд, нотаріус може виступати свідком лише у тих випадках, коли нотаріальна дія ще не завершена - нотаріальний акт не був здійснений - і питання щодо законності його дій не розглядається судом. У всіх інших випадках нотаріус буде безпосередньо зацікавлений у вирішенні справи, оскільки рішення суду може вплинути на його права та обов'язки, зокрема призвести до матеріальної, дисциплінарної або іншої відповідальності.

Більш складними є справи щодо розгляду позовів про визнання угоди, засвідченої нотаріусом, недійсною. Зрозуміло, що в таких справах позов пред'являється одним учасником угоди до іншого, але дуже часто як другого відповідача залучають приватного нотаріуса. Правомірність цього положення викликає сумніви, якщо одночасно не ставиться питання про правомірність дій останнього, повернення сплачених при засвідченні угоди коштів тощо. Тобто визнання угоди недійсною не залежить від нотаріуса, не має прямого відношення до його прав та обов'язків. Коли ж будуть зачеплені його права, то необхідно встановлювати характер його зацікавленості. Так, нотаріус не може визнавати угоду дійсною або недійсною, оскільки не бере в ній безпосередньої участі (стаття 9 Закону), а лише засвідчує її. Роль нотаріуса в таких справах зводиться лише до участі у справі як третьої особи без самостійних вимог на стороні відповідача.

Визнання ж угоди недійсною свідчить про визнання вчиненого нотаріального дії недійсною, оскільки інше не регламентовано законом. Формально це ж положення передбачає, що приватний нотаріус або державна нотаріальна контора повинні повернути отримані за засвідчення угоди гроші. На практиці цього не відбувається. Для того щоб поставити питання про повернення грошей приватним нотаріусом, необхідно довести його пряму вину в тому, що він засвідчив недійсну угоду.

В іншому випадку оплата повинна залишатися у приватного нотаріуса, так як це обумовлено характером його взаємовідносин з клієнтом, за-

снованих на окремій домовленості про оплату нотаріальної дії, згідно зі статтею 31 Закону. З поверхневого аналізу цього положення випливає, що нотаріус виконав свої зобов'язання перед клієнтом, а ускладнення відносин між клієнтами та третіми особами (наприклад, коли податкова адміністрація звертається до суду з позовом про визнання векселів або договору недійсними) не може слугувати підставою для визнання нотаріальної дії неправильною та повернення отриманої оплати. Якщо клієнт (юридична або фізична особа) вимагає повернення оплати, то необхідно на підставі частини 5 статті 285 ЦПК звернутися до суду загальної юрисдикції в порядку позовного провадження [4].

Існують рішення судів загальної юрисдикції про визнання неправомірними дій нотаріусів, пов'язаних із складанням актів протесту векселів в порядку окремого провадження, а в подальшому перед господарським судом ставиться питання про стягнення суми за векселями. Це свідчить про те, що судом загальної юрисдикції формально справа вирішена, але не вирішено спір між сторонами. Більш того, вирішення подібних спорів слід здійснювати в позовному провадженні разом із розглядом правомірності дій нотаріуса.

Розгляд справ окремого провадження про правомірність дій нотаріуса, точніше, коли стоїть питання про правомірність нотаріальної дії, пов'язаної із засвідченням договорів, то, швидше за все, такі справи потрібно розглядати в позовному провадженні, а не штучно обмежувати предмет розгляду.

Список використаних джерел:

1. Назаренко, О. В. (2021). Нотаріус як свідок у судовому процесі: правові та етичні аспекти. *Юридичний вісник України*, 3(2), 45-59.
2. Петренко, М. С. (2020). Роль нотаріуса в забезпеченні доказів у цивільному судочинстві. *Вісник господарського судочинства*, 5(4), 23-35.
3. Іваненко, А. І. (2019). Правовий статус нотаріуса у цивільному процесі. *Право і суспільство*, 2(1), 67-78.
4. Коваленко, В. В. (2018). Вплив нотаріальних дій на судові рішення у справах про визнання правочинів недійсними. *Вісник Верховного Суду України*, 6(3), 12-26.